

Motifu ya Mawaidha katika Tawasifu ya *Nasikia Sauti ya Mama* (Ken Walibora)

Beth N. Mutugu¹

Chuo Kikuu cha Kenyatta

DOI: <https://doi.org/10.56279/mulika.na41t1.7>

Ikisiri

Mtindo wa mtunzi una nafasi kubwa katika kuwasilisha maudhui ya kazi yake. Aghalabu, upekee wa mwandishi hudhihirika kutokana na matumizi ya vipengele mbalimbali vya kimtindo kama vile chuku, taswira, na motifu. Makala haya yanaangazia matumizi ya motifu ya mawaidha kama msingi mkuu wa tawasifu ya *Nasikia Sauti ya Mama* (2014) iliyoandikwa na Ken Walibora, mwandishi anayetambulika katika safu ya uandishi wa riwaya kwa namna anavyotumia mitindo teule ya utunzi inayoifanya kazi yake kuwa na mvuto. Kupitia tawasifu ya *Nasikia Sauti ya Mama* tunafahamu shida na changamoto mbalimbali alizopitia utotoni na ujanani na nafasi aliyochukua mama yake katika kumwelekeza na kumpa mawaidha kuhusu maisha. Mwandishi anatambua kuwa mama yake ndiye aliyekuwa nguzo ya maisha yake na kwamba mawaidha aliyopata yalimwezesha kufikia ngazi ya juu zaidi masomoni na katika maisha yake kwa ujumla. Isitoshe, ushauri aliopata ulimwezesha kukabiliana na changamoto mbalimbali za maisha. Mawaidha aliyopewa yanajitokeza kote katika tawasifu hii. Mawaidha hayo, yanaweza kutambulika kama motifu. Ni katika muktadha huu ambapo makala haya yamelenga kuangazia motifu ya mawaidha katika tawasifu hii.

1.0 Utangulizi

Kwa mujibu wa Madumulla (2009), riwaya ya kitawasifu hujihusisha na maelezo kuhusu maisha ya mwandishi mwenyewe na inaweza kueleza matukio yaliyopita au hata matarajio yake. Hakuna kazi nyingi za kitawasifu zilizoandikwa kwa lugha ya Kiswahili. Ken Walibora ambaye ni mwandishi wa tawasifu ya *Nasikia Sauti ya Mama* analiangazia suala hili kwa kusema:

Ilmuradi ingawa karne hii inaitwa karne ya tawasifu, Kiswahili bado tuko nyuma. Kwa hiyo, ninaandika *Nasikia Sauti ya Mama: Tawasifu ya Maisha Utotoni* kama changamoto yangu kwa waandishi wengine wa bunilizi za Kiswahili pia wajitose katika utanzu huu muhimu sana katika fasihi ya Kiswahili ili kuukuza, kuuboresha na kuuendeleza. Wasibakie kwenye riwaya na tamthilia na hadithi fupi au ushairi tu. Hapana shaka si tu kwamba kwa kuandika tawasifu zao watatuwezesha kuvumbua vito vya thamani kwenye simulizi za maisha yao halisi, bali

¹ Barua pepe: njrmtg@gmail.com

wenyewe watakuwa wamechangia pakubwa upanuzi wa utanzu wa tawasifu za Kiswahili. Vinginevyo utanzu huu utakuwa haukui, unadumaa kama mche uliokosa rutuba (Walibora, 2014:xi).

Kwa mujibu wa Swaleh (2011), tawasifu ya kwanza kabisa kuandikwa katika fasihi ya Kiswahili ni *Maisha ya Hemed Bin Muhammed el-Murjeb*- yaani Tippu Tip (1958) ya Muhammed el-Murjeb (Tippu Tip). Tawasifu zilizoandikwa baadaye ni *Maisha Yangu na Baada ya Miaka Hamsini* (1966) ya Shaaban Robert na *Nasikia Sauti ya Mama* (2014) ya Ken Walibora. Riwaya nyingine ya kitawasifu ni *Mbali na Nyumbani* (2013) iliyoandikwa na Adam Shafi Adam ambapo anasimulia maisha ya ugenini, jasira ya ujana, kiu ya kutafuta elimu na mikasa ya safari. Kwa kuwa tawasifu ya *Nasikia Sauti ya Mama* inahusu maisha ya mwandishi katika siku zake za utotoni anatoa ahadi kuwa ataandika tawasifu nyingine kuhusu maisha yake ya ukubwani kwa kufuata nyayo za waandishi kama vile Wole Soyinka aliyeandika tawasifu tatu; *Ake: Years of Childhood* (1981), *The Man Died: Prison Notes of Wole Soyinka* (1972) na *You Must Set Forth at Dawn: A Memoir* (2006). Mwandishi mwingine aliyeandika tawasifu ni Ngugi wa Thiong'o. Tawasifu hizi ni: *Detained: A Prisoner's Diary* (1981), *Dreams in a Time of War* (2010) na *In the House of the Interpreter* (2012). Inasikitisha kuwa ndoto hii ya Ken Walibora haikutimia kutokana na kifo chake cha ghafla mwaka wa 2020.

Makala haya yanalenga kuangazia namna ambavyo motifu ya mawaidha imetumika katika riwaya ya kitawasifu ya *Nasikia Sauti ya Mama* iliyoandikwa na Ken Walibora. Kama anavyosema mwandishi katika sehemu ya utangulizi aliyoiita 'Kichocheo', tawasifu hii inaangazia kipande kidogo halisi cha maisha yake mwenyewe na wala si ya wahusika wake ambao ni zao la ubunifu wake.

Motifu ni dhana ya kifasihi inayowakilisha kitu kinachojirudiarudia. Katika kazi ya fasihi, motifu inaweza kuwa ishara, matendo, mawazo, maneno, dhana, elementi au kisa kinachotokea mara kwa mara na hutumika kuendeleza kazi ya kifasihi au sanaa. Aidha, inaweza kutumiwa kusesitiza dhamira kuu ya kazi ya mwandishi. Ingawa motifu mara nyingi hufunikwa kwa maudhui na vipengele vingine vya kimtindo, zinaweza kuibua mengi kuhusu wahusika, mazingira na maudhui katika kazi ya fasihi (Morgan, 2015). Motifu huchangia katika kuibua hisia katika kazi ya fasihi. Kwa hivyo, motifu ni lazima ioane na wazo kuu la kazi ya fasihi kwa kuwa inalenga kutia nguvu ujumbe wa kijumla wa mwandishi ambao huipa hadithi maana. Kama anavyosema Fleming (2019) ni katika urudiaji ambapo nguvu na athari za motifu hudhihirika. Kadhalika, motifu humwezesha mwandishi kubuni kazi yenye sifa ya kishairi na muundo mahususi wa usimulizi.

2.0 Tawasifu ya *Nasikia Sauti ya Mama*

Nasikia Sauti ya Mama ni mojawapo ya riwaya nyingi alizoandika Ken Walibora. Riwaya zingine alizoandika ni: *Siku Njema* (1996), *Ndoto ya Amerika* (2001), *Kufa Kuzikana* (2006), *Kidagaa Kimemwozea* (2012), na *Ndoto ya Almasi* (2012).

Tawasifu ya *Nasikia Sauti ya Mama* iliibuka ya kwanza katika Tuzo ya Fasihi ya Jomo Kenyatta Foundation mwaka wa 2015 katika kitengo cha fasihi ya Kiswahili ya vijana. Katika tawasifu hii, Walibora anasimulia kuhusu maisha yake ya utotoni. Anasema, “Tawasifu hii ni zamu yangu kusimulia kwa dhati ya sauti yangu mwenyewe kuhusu kale yangu... Nimeazimia kueleza historia yangu ya utotoni kwa jasara na jahara...” (Walibora, 2014: vii).

Kauli hii ya mwandishi ni uthibitisho kuwa aliandika riwaya hii yeye mwenyewe kwa lengo la kusimulia historia ya maisha yake hasa alipokuwa mtoto kwa uwazi na kwa kutumia maneno yake mwenyewe. Anwani ya tawasifu yake inatokana na wimbo maarufu uliokuwa unaimbwa na watoto wa chekechea walipomaliza masomo yao kabla ya kuelekea nyumbani. Hii ni mojawapo ya ishara kuwa mengi anayoyasimulia yanahusu maisha yake akiwa mtoto.

Katika tahakiki yake ya tawasifu hii, Nyariki (2018) anasema kuwa chembechembe za tawasifu ya Ken Walibora zinajitokeza katika riwaya yake ya kwanza kabisa ya *Siku Njema* (1996). Kupitia kwa mhusika mkuu Kongowea Mswahili, Walibora anampalia sifa nyingi mama yake. Usawiri wa aina hii wa mama unajitokeza katika tawasifu ya *Nasikia Sauti ya Mama* ambapo Walibora anautambua mchango mkubwa wa mama yake katika maisha yake ya utotoni na katika masomo yake. Katika *Siku Njema*, Kongowea Mswahili amesawiriwa kama msanii hodari katika uchoraji; kipawa ambacho kilipaliliwa na mama mzazi katika elimu yake ya kwanza kabla ya kujiunga rasmi na shule. Sanaa hiyo ya uchoraji inajitokeza tena katika tawasifu ya *Nasikia Sauti ya Mama*. Kazi zake nyingine zinazodokeza kuhusu tawasifu hii ni *Ndoto ya Almasi* (2012), *Kufa Kuzikana* (2006), na *Kidagaa Kimemwozea* (2012). Katika riwaya hizi, Walibora amerejelea maeneo ya Sungura, Baraki, Makutano kwa Ngozi, Cherangani na kadhalika; maeneo ambayo yametajwa pia katika tawasifu ya *Nasikia Sauti ya Mama*.

Riwaya ya *Nasikia Sauti ya Mama* inaanza kwa sehemu ambayo imepewa anwani ‘Kichocheo’. Katika sehemu hii mwandishi anaeleza kuhusu maisha yake na jinsi yalivyokuwa wakati alipoandika riwaya hii. Alikuwa mtu maarufu hasa kutokana na kazi yake ya utangazaji na kipaji cha uandishi alichokuwa nacho. Kupitia tawasifu ya *Nasikia Sauti ya Mama* analenga kueleza watu kuwa kinyume na walivyodhania watu wengi maisha yake hayakuwa rahisi kwa kuwa alipitia changamoto nyingi maishani. Kwa hivyo, Walibora anaeleza uhalisia wa maisha yake ili watu wafahamu kuwa ufanisi wake haukupatikana kwa njia rahisi. Anasema:

Kwao (waliomshabikia) ungedhani niliibuka tu na kutamba katika uandishi na uanahabari kama kukua kwa ubua. Labda walidhani ilikuwa rahisi kwa wazazi wangu kunilea mimi pamoja na kuvilea na kuvinoa vipaji vyangu. Watu walionisakama na kunishabikia hawakuwa na habari wapi nilikotokea, hawakujua jinsi ilivyotinga bembea ya maisha

yangu tangu utotoni iliyosheheni kula upepo na kuonja joto la jiwe, kuramba dume na kula mwande, kutindikwa na kujaziwa, na pandashuka na patapotea zisizomithilika (Walibora, 2014: vii).

Kupitia kazi hii ya kitawasifu hii Walibora anasema kuwa anadhamiria kuthibitisha kwamba ilibidi ang'ang'ane na matatizo ya ulimwengu kama wanadamu wengine. Alipokata tamaa aliweza kuendelea kwa kuwa alihimizwa na waliokuwa na njia na uwezo wa kumtia moyo. Mmoja kati ya watu hawa alikuwa mama yake kwa kuwa alimpa mawaidha yaliyomwezesha kupiga hatua maishani na kufanya maamuzi ya busara.

Riwaya hii ina sura sita. Sura ya kwanza ina maelezo kuhusu maisha ya mwandishi alipokuwa katika shule ya chekechea. Katika sura ya pili, anasimulia kuhusu maisha yake alipojiunga na shule ya msingi ya St. Joseph's. Shule hii inapatikana katika eneo la Kitale ambapo mwandishi na familia yake walikuwa wamehamia. Katika sura ya tatu, anasimulia kuhusu masomo aliyoyapata nyumbani kutokana na maingiliano yake na wanafamilia na jamii kwa ujumla. Sura ya nne, ya tano na ya sita zina masimulizi kuhusu tajiriba ya mwandishi na mahusiano yake na wanafunzi wengine shuleni St. Joseph's na hatima ya masomo yake katika shule ya msingi.

3.0 Dhana ya Mawaidha

Mawaidha ni kipera cha fasihi simulizi kinachojikita kwenye mazungumzo yenye lengo la kutoa ushauri kuhusu jambo fulani. Mawaidha hutoa mwongozo na maelekezo ya kukabiliana na changamoto za maisha na namna ya kuishi na wanajamii wengine. Kwa mujibu wa Mlaga (2017), mazungumzo yanaweza kufasiliwa kuwa ni maongezi au mawasiliano yafanyikayo kwa njia ya mdomo kuhusu jambo lolote kwa kutumia lugha. Hata hivyo, Mlaga anatoa tahadhari kuwa si mazungumzo yote yanayostahili kuitwa fasihi. Ili yatambulike kama fasihi ni sharti yawe na usanii wa aina fulani na yadhihirishe ufundi katika utumiaji wa maneno tofauti na mazungumzo yasiyokuwa ya kifasihi.

Mada katika mazungumzo hubadilikabadilika na muktadha wake huwa ni mahali popote kama nyumbani, njiani na sokoni kwa kuwa yanaweza kutokea mahali popote. Kwa hivyo, mawaidha, kama kipera cha mazungumzo, huweza kutolewa katika miktadha mbalimbali ambayo ni rasmi kama vile jandoni, arusini na katika sherehe mbalimbali za jamii. Mazungumzo huweza kutolewa pia katika miktadha mingine ambayo si rasmi. Mazingira haya ni yale ambayo hayajikiti kwenye kanuni na sheria zinazotawala jamii kama vile mazungumzo ya kupitisha wakati, malumbano ya utani na misimu. Kimsingi, mawaidha huingiliana na vipera vingine vya fasihi simulizi kama vile ngano, mashairi, methali na misemo ambavyo hufumbata mawaidha. Isitoshe, miviga katika jamii huandamana na utoaji wa mawaidha kwa wanajamii kwa kuwa hugusia kila sehemu ya maisha ya binadamu kama vile malezi, maadili, maisha ya ndoa na mahusiano ya jamii. Mara nyingi wanaotoa mawaidha ni watu wenye umri mkubwa na tajiriba pana kuhusu maisha,

kwa mfano, wazazi, wazee, walimu na viongozi. Sifa hii inasisitizwa na mwandishi wa tawasifu ya *Nasikia Sauti ya Mama* katika sehemu ya kichocheo anaposema:

Kubwa zaidi nadhamiria tawasifu hii ithibitisha kwamba imenibidi kuumana na kuchuana na ulimwengu wangu kama wanadamu wengine. Pale nilipokuwa siwezi niliwezesha na wenye nia na njia na satua kunizidi; Na nilipokata tamaa, nilishajiishwa na kutiwa shime na wenye matumaini makubwa kuliko yangu (Walibora, 2014:viii).

Dondoo hili linadhihirisha kuwa mwandishi alipata maelekezo na mawaidha kutoka kwa watu waliomzidi kiumri, kitajiriba na kiujuzi alipokuwa anaandika tawasifu hii. Aidha, alipokata tamaa walimhimiza na kumpa matumaini.

Kwa kawaida, mawaidha yanayotolewa huzingatia umri wa hadhira, jinsia, muktadha na shughuli inayoendelea kwa kuwa yanalenga maudhui maalumu. Katika jamii nyingi, wazee na watu wenye vyeo vikubwa na waliochukuliwa kuwa na hekima na busara ndio waliowapa vijana mawaidha. Hata hivyo, vijana pia wanaweza kutoa mawaidha kwa vijana wenzao wanaohitaji ushauri. Mtoaji mawaidha anahitaji kutumia maneno shawishi, yanayombembeleza na kumtia moyo mlengwa. Kadhalika, mawaidha yanalenga kuibua hisia na kumwathiri mlengwa katika kuyatathmini masuala yanayohusu maisha na mwenendo wake. Ili kuhakikisha kuwa lengo hili limefikiwa, mtoaji wa mawaidha anahitajika kuwa mtu mwenye uelewa na ujuzi wa hali ya juu kuhusu mada anayoizungumzia.

4.0 Motifu ya Mawaidha katika Tawasifu ya *Nasikia Sauti ya Mama*

Suala la kuyatazama mawaidha kama motifu ni geni katika fasihi ya Kiswahili. Ingawa wataalamu mbalimbali wamefafanua dhana ya motifu na matumizi yake katika fasihi ya Kiswahili, mawaidha hayajawahi kutazamwa kama motifu. Kwa kiasi kikubwa, mawaidha yameangaziwa kama maudhui ya kazi ya fasihi. Hata hivyo, katika makala haya, mawaidha yanatazamwa kama motifu kwa sababu yametumiwa kama kipengele cha kukuza na kuendeleza maudhui mbalimbali kama vile utu wema, utamaduni, malezi na maadili. Kwa mujibu wa Rao (2015), ingawa maudhui na motifu hutoa mwongozo kuhusu ujumbe wa kijumla wa kazi yoyote ile, dhana hizi zinatofautiana. Maudhui ni istilahi pana inayohusu ujumbe au maana ya kazi ya fasihi. Maudhui yanaweza kuwa wazi au yasiwe wazi. Ikiwa maudhui si wazi, mwandishi hutumia mbinu mbalimbali za kimtindo kama vile motifu, tamathali za lugha na vipengele vingine ili kuwasilisha maudhui kwa wasomaji. Kama asemavyo Rao, motifu zote huwa na sifa mbili bainifu. Kwanza, motifu hujitokeza mara nyingi katika kazi ya fasihi. Pili, lengo lake ni kuwasilisha ujumbe wa kazi husika. Isitoshe, motifu humwezesha msomaji kutambua muktadha ambapo kazi inajikita. Jambo hili humwezesha kuifasiri kazi, kumwelekeza kwenye maudhui makuu na kuipa hadithi msingi thabiti. Kwa kuzingatia sifa hizi, mawaidha katika makala haya yanachukuliwa kama motifu kwa kuwa ni kipengele kinachojitokeza kote katika riwaya na yanatumiwa kwa lengo la kukuza na

kuendeleza maudhui mbalimbali. Hivyo, katika sehemu zinazofuata za makala haya, tutafafanua motifu ya mawaidha katika tawasifu teule.

Anwani ya tawasifu ya *Nasikia Sauti ya Mama* inaashiria kuwa mama mzazi wa mwandishi alikuwa na nafasi kubwa katika kumwelekeza mwandishi kupitia mawaidha anuwai aliyompa katika hatua mbalimbali za maisha yake. Umuhimu wa mama yake mwandishi katika kumpa mwongozo ufaao maishani unajitokeza hata katika kazi zake zingine alizoandika kabla ya tawasifu hii. Kwa mfano, mwandishi anaeleza kuwa katika kitabu chake cha kwanza kabisa, *Siku Njema*, anamtabarukia mama yake mzazi kwa kuwa ndiye aliyekuwa mwalimu wake wa awali. Anaeleza: “Mamangu alikuwa ndiye mwalimu wangu wa kwanza. Mambo mema katika silka yangu nimejifunza kutoka kwake; mabaya nimejifunza mwenyewe katika shule nyingine rasmi na zisizokuwa rasmi” (Walibora, 2014:58).

Sauti ya mama yake mwandishi inajikita katika mawaidha aliyoyapata kutoka kwake. Mwandishi anabainisha haya anaposema:

Ndivyo mama alikuwa akishauri-kwa simulizi zake na kwa nasaha zake katika shule yangu kabla ya shule. Alikuwa ameyageuza makazi yetu kuwa shule ya kunifundishia sera ya kuandamana nayo maishani ili kunifanya mtu bora wa halafu (Walibora, 2014:37-38).

Kupitia dondoo hili, inadhihirika kuwa mwandishi alipata mafunzo mengi kutokana na mawaidha aliyopewa na mama yake hata kabla ya kujiunga na shule. Anasisitiza haya kwa kusema kuwa alijifunza mengi katika shule hii ya mama na mafunzo haya ndiyo yaliyokuwa msingi wa maisha yake ya baadaye. Katika tawasifu nzima, motifu ya mawaidha inajitokeza katika miktadha mbalimbali ambapo mwandishi anatambua kupewa mawaidha kuhusu masuala tofauti ya kimaisha. Kwa mfano, mwandishi ‘alipovuta mkia’ darasani na kufanyiwa stihizai na mwanafunzi mwenzake kwa jina Malkia Maube, alihofia jinsi mambo yatakavyokuwa nyumbani mama yake atakapopata ripoti ya matokeo ya mtihani. Alifikiri kwamba atachekwa, kukebehiwa, kusutwa na kubezwa kama alivyofanyiwa na Malkia. Hata hivyo, alipomkabidhi mama yake ripoti ya matokeo, mama hakumkemea wala kumcheka. Mwandishi anabainisha yaliyojiri katika ukurasa wa 5 kuwa, “Mama alinitazama kwa fadhila na kutabasamu. Nasikia hata sauti ya mama alipotamka la kutamka. *“Utafanya vema zaidi muhula ujao. Najua fika wewe si zumbukuku”*.”

Tunaelezwa kuwa baba yake alikubaliana na kauli hii ya mama. Wazazi wake mwandishi walimpa mawaidha haya ili asikate tamaa, ajiamini na kuendelea kutia bidii zaidi. Waliamini kuwa yeye ana uwezo na kwamba walikuwa na uhakika kuwa angefanya vizuri zaidi katika muhula uliofuata. Kama anavyokiri mwandishi, maelekezo aliyopewa na mama yake yalikuwa nguzo muhimu sana katika safari yake ya elimu kiasi kwamba aliweza kusoma hadi kufikia ngazi ya juu zaidi masomoni alipopata shahada ya uzamivu katika chuo kimoja cha kifahari nchini

Marekani na kuwa mtu wa pili katika ukoo mzima wa Bakokho kuwahi kupata shahada hiyo ya juu kabisa.

Alipojiunga na shule ya chekechea, mwandishi alikataa shule kutokana na kushindwa kuvumilia ushahi aliofanyiwa na msichana mmoja mtundu pale shuleni. Ingawa alikuwa amekataa shule, mama yake alikubali wakae naye pale nyumbani kwa mwaka mzima kabla ya kujiunga na shule ya St. Joseph's walikokuwa wakisoma wakubwa zake. Aidha, alipokuwa tayari kujiunga na shule ya msingi, mama yake alimwandaa kwa safari ya kimasomo iliyojaa changamoto na mafanikio mbalimbali. Mwandishi anadhihirisha haya ukurasa wa 11 anaposema, "Hapo ndipo ilipoanza rasmi safari yangu ya kimasomo yenye mabonde na milima, heri na shari na ushindi na ushinde. Ninapopiga darubini nyuma naisikia bado sauti ya mama akisema '*Sasa utaenda kuanza shule St. Joseph's*.'" Kauli ya mama kwa mwanawe, kwamba wakati wake wa kwenda shule ulikuwa umewadia, lilikuwa hakikisho alilohitaji baada ya kuichukia shule ya awali kutokana na kubughudhiwa na mwanafunzi mwenzake.

Mwandishi alikuwa na ndugu aliyeitwa Wamukota aliyefariki dunia walipokuwa wakiishi katika eneo linaloitwa Baraki, eneo halisi linalopatikana katika Kaunti ya Bungoma sehemu ya Magharibi mwa Nchi ya Kenya. Ilisemekana kuwa kifo cha Wamukota kilitokana na sumu aliyopewa na mke wa ndugu wa kambo wa baba yao. Kitendo hiki kilitokana na wivu kwa kuwa Wamukota alikuwa mwenye vipaji vingi na alikuwa mahiri sana masomoni. Kutokana na tukio hili, mwandishi anaeleza kuwa walikaa muda mrefu sana bila kuruhusiwa kuzuru eneo la Baraki na kwamba waliporuhusiwa walipewa tahadhari tele. Ananakili ushauri waliopewa katika ukurasa wa 30:

Usikubali kunywa wala kula chochote kwa mwafulani. Usikubali.
Hatutaki mjifie mapema tukuzikeni nyie sisi wazee wenu, nyie ndinyi
mpasao kutulilia na kutuzika tuzeekapo na kujifia.

Mawaidha haya ya wazazi wake mwandishi yalilenga kutoa tahadhari dhidi ya watu wenye nia mbaya na wale ambao walikuwa tishio kwa maisha yao ili wasije wakakutana na yaliyompata kaka yao. Kadhalika, ni ishara kuwa waliwajali watoto wao na usalama wao ulikuwa muhimu kwao.

Aidha, mwandishi akionesha nafasi ya mama yake katika kutoa mawaidha, anamweleza mamaye akitoa mawaidha kwa kusimulia kisa kuhusu babu yake, Makali, ambaye siku moja aliwapata ng'ombe wakiwa wamevamia shamba la mtu asiyemjua. Aliamua kuingia shambani humo na kuwaondoa wale ng'ombe ili wasiharibu mahindi. Katika harakati zake ya kuwaondoa wale ng'ombe, palitokea mwanamke aliyeanza kupiga kamsa na kudai kuwa Makali alikuwa mwizi wa ng'ombe. Watu walikusanyika pale shambani ili kukabiliana na yule mwizi. Ingawa Makali alijaribu kujitetea kwa kusema kuwa yeye hakuwa mwizi bali alikuwa na

nia njema ya kuwaondoa ng'ombe mle shambani, hakuna aliyemwamini. Wanakijiji walimpiga bila huruma na kumjeruhi vibaya. Kutokana na kisa hiki mama yake mwandishi alilenga kumpa mawaidha kuhusu utu wema na kuwa na roho ya kusaidia kila wakati. Anaeleza:

Mama akinitambia simulizi za kila aina. Na mara nyingine alifafanua funzo lililofumbwa na kisa kile. Mara nyingine alilifumba fumbo la funzo na kuniacha mimi mwenyewe kulitanzua. Kuhusu kisa cha babu kupigwa kitutu, akaniambia kwamba ibara yake ilikuwa: *Tenda wema hata kama watu watakulipa wema wako kwa ubaya. Tenda wema wende zako.* Ndivyo mama alivyokuwa akishauri kila uchao- kwa simulizi zake na kwa nasahazake katika shule yangu kabla ya shule (uk. 37).

Kupitia kisa hiki, mama yake mwandishi anamfundisha mwandishi umuhimu wa kuwa na utu na kuwatendea wema hata kama matendo yako yatakuletea uchungu na maumivu. Anamshauri kuwa anapaswa kutenda wema bila kutarajia malipo yoyote kwa wema wake; atende wema aende zake. Mama yake mwandishi anatumia shairi simulizi ili kumpa mawaidha kuhusu utu wema. Anasema: *“Naam tenda mema jiepushe na mawi,* ndio uliokuwa mkarara wa mama wa shairi lake la maisha alilonikariria kila uchao” (uk. 38).

Maneno ya mama yake mwandishi katika ushairi huu yalilenga kumshauri mwandishi umuhimu wa kutenda wema bila kutarajia kusifiwa au kupata sifa. Binadamu mwenye utu wema ni yule anayetenda mema bila kutarajia malipo ya aina yoyote ile. Aidha, mama yake alimshauri ajiepushe na matendo maovu. Mwandishi anaeleza kuwa alipewa maarifa, mafunzo na hata burudani kupitia nyimbo, simulizi za watu, wahusika wa *Biblia*, ngano, visasili, khurafa na vitendawili. Alifunzwa kuwa mwingi wa shukurani na mcha Mungu. Anatuarifu kuwa mama yake alikuwa na mazoea ya kusema: *“Mtu bila dini au kumcha Mungu ni sawa na nyumba bila milango na madirisha. Usimtendee mtu yeyote vile usivyotaka kutendewa”* (uk. 38).

Isitoshe, alipewa mawaidha kuhusu umuhimu wa kuwa mtu mwenye shukurani na kila baada ya staffahi, chamcha na chajio mwandishi alipata mazoea ya kumshukuru Mungu na kumshukuru mama yake. Kama kijana mdogo, mwandishi anakiri kuwa, wakati mwingine ilikuwa vigumu kuyazingatia mawaidha ya mama yake na alijikuta katika hali ambapo aliwatendea watu wengine maovu lakini alipokumbuka namna mama yake alivyompa mawaidha kwa upole alibadilisha mienendo yake.

Kuhusu kutofanya vizuri masomoni, mamake alimsimulia kisa kuhusu mama mmoja mkatili aliyemcharaza mtoto wake kwa kuwa nambari moja darasani. Yule mama hakuwa na uelewa mzuri wa masuala ya elimu, alikuwa hajui kusoma wala maana ya kuwa nambari moja darasani. Alifikiria kuwa mwanawe alikuwa amekosea kwa kuwa nambari moja tu! Jitihada za mwanawe za kumweleza maana

ya kuwa nambari moja ziliambulia patupu kwa kuwa hakutaka ufafanuzi wala maelezo zaidi. Alimpiga mtoto hadi akazimia na hatimaye akaaga dunia. Simulizi hi ilikuwa wasia kwa mwandishi kuwa ni vibaya kumwadhibu mtoto kwa sababu ya uduni wa matokeo yake shuleni kwa sababu watoto wote hawana uwezo sawa. Kuna werevu na wengine ambao uwezo wao wa kimasomo ni wa chini na kwamba binadamu wote huwa na maumbile na uwezo tofauti waliopewa na Muumba. Kama anavyoeleza mwandishi:

Watoto wote hawawi na uwezo sawa. *Si aghalabu kwa wanyonge kubaki wanyonge kubaki wanyonge wakati wote nao mashujaa kubaki mashujaa sikuzote.* Usiwanyonge wanyonge kwa kuwadunisha wala kuwaghurisha mashujaa wakadhani wako juu zaidi ya mbingu. Mambo haya yataka uelewa naye mama kwa kalimia na kitendo alithibitisha kwamba kaelewa hilo (uk. 43).

Mawaidha katika dondoo hili yalilenga kumwelevesha mwandishi kuwa hali hubadilika na kwamba si vizuri kuwadharau na kuwadunisha watu kwa sababu ya hali yao ya unyonge ama kuwatukuza wale ambao ni wa hadhi ya juu kwa kuwa wanaweza kujawa na kiburi na kujiona wana nguvu hata kuliko Mungu.

Wakati mmoja Truphena, mkoi wake mwandishi, alikuja kuishi pale nyumbani kwao. Truphena na mwandishi walikuwa wa rika moja na walishiriki michezo ya watoto pamoja. Kama anavyoeleza mwandishi, kuletwa kwake pale nyumbani kwao, lilikuwa jaribio la mama yake mwandishi kumwondolea upweke baada ya ndugu zake wakubwa kwenda kusoma mjini. Aidha, majilio ya Truphena yalitoa fursa kwa mama kumpa wasia mwanawe. Mwandishi anasema:

Majilio ya Truphena yakawa fursa nyingine ya mama kuendeleza mtalaa wake wa shule kabla ya shule. Nilipaswa kutambua kwamba hapa duniani sipo peke yangu na kwa hiyo yanijuzu kuwafikiria wengine. Mama akinisisitizia umuhimu wa kutokuwa na uroho na hatinafsi. *Je, dunia inakuzungukia wewe mtu mmoja? Jua likuwakie wewe tu au mvua ikunyeshee wewe mtu mmoja peke yako? Tangu lini?* Alisaili mama (uk. 47).

Mawaidha haya yalilenga kumfunza mwandishi kuhusu umuhimu wa kuishi na watu wengine na kutokuwa na ubinafsi. Yalilenga kumfanya mwandishi atambue kuwa hawezi kuishi duniani peke yake na anawahitaji wengine. Ajifunze umuhimu wa kuwa tayari kugawia wengine alichonacho. Kwa mfano, mwandishi alijikuta akizozana, kukorofishana na kuhitilafiana na mkoi wake, Truphena. Kadhalika, alishindania naye mapenzi ya mama lakini alipaswa kuvumilia, kustahimili na kumpenda Truphena.

Aidha, kutokana na mawaidha ya mama yake, alijifunza kuwa dunia haikuwa na watu waliozungumza lugha yake tu na kwamba ilikuwa na jamii mbalimbali zenye mila zao, kaida, mielekeo, misukumo, mafanikio na upungufu wao. Licha ya tofauti

hizi, alipaswa kuwastahi watu wote kwa kuwa mbele ya Mungu binadamu wote ni sawa. Mwandishi anaeleza kuwa yeye na nduguze walifunzwa na mama yao kustahi tamaduni mbalimbali za watu na kutokuwa na kiburi wala dharau kwa wengine. Mama yao alisisitiza kuwa ingawa watu walikuwa na vimo, rangi na kabila tofauti, asili yao ilikuwa moja na hivyo hakukuwa na haja ya kuchukiana.

Mwandishi anaeleza kuhusu kisa cha kijana jirani aliyetumwa dukani na mama yake. Aliporejea nyumbani, aligombezwa na mamake kuhusu chenji. Mama alimfunga mwanawe mikono na kumfungia kwenye mti, kisha akaanza kumchapa mijeledi kiasi kwamba alianza kutokwa na damu. Isitoshe, mama huyo alichuma pilipili na kujaribu kumwingiza mwanawe machoni. Ingawa aliokolewa na umati, kijana huyu alikuwa na uchungu mwingi. Mjomba wake kijana alijawa na hasira kiasi kwamba alimchapa mijeledi yule mama hadi wanakijiji wengine walipoingilia kati na kumzuia. Baada ya kisa hiki, mamake mwandishi alimwelekeza kuhusu hasara inayoweza kutokana na hasira. Anarejelea methali; hasira hasara ili kusisitiza ujumbe wake:

Hasira, alinitajia mama baadaye, hasira mwanangu ni hasara. Lirima lira ne selisikha ta, yaani hasira huua lakini haiziki. Hasira haina uwezo wa kuona upana na urefu wa matokeo yake. Tahadhari na hasira mwanangu. Sikushangaa mama aliponiambia kwa jahara kwamba kuikosa kuidhibiti hasira yangu ulikuwa ndio udhaifu wangu mkubwa (uk. 53).

Katika masimulizi yake inabainika kuwa mwandishi alitambua kuwa kila alipohisi kuhiniwa alikuwa na tabia ya kulia, kugaragara chini na kurusharusha miguu na mikono. Huo ndio ulikuwa udhaifu wake ingawa licha ya vituko hivi hakuweza kupata alichokitaka. Kutokana na tabia hii, tunaona mama yake akimshauri kuwa ajiepushe na hasira kwa kuwa kukosa kuidhibiti hasira yake ndio ulikuwa udhaifu wake mkubwa na kwamba asipojihadhari na hasira atahasirika.

Kwa kuzingatia tawasifu hii inabainika kwamba mamake alikuwa akimpa mawaidha kutokana na matukio ya kila siku. Kwa mfano, suala la kifo hakuwa amelishuhudia kwa karibu hadi pale ambapo mwanakijii mmoja kwa jina Mzee Boi alipofariki dunia. Ingawa mwandishi anaeleza kusikitishwa na sauti za wanawake na wanaume wakimwomboleza Mzee Boi, mamake alimweleza yaliyojiri punde tu alipozipokea habari. Anasema: “*Mzee Boi Kafariki*, mama kanieleza alipopata nususi ya mambo. Nilishtuka hata zaidi. Sikujua kwamba huzuni iletwayo na kifo ilikuwa mbaya kiasi hicho” (uk. 54).

Katika dondoo hili tunabainisha kuwa mwandishi alihuzunika na kushtushwa sana na kifo cha Mzee Boi. Hata hivyo, tunabaini kuwa kutokana na umri wake na tajiriba yake kuhusu maisha, mama yake mwandishi alifahamu uzito unaohusiana na kifo. Kwa hivyo, alisubiri mpaka alipopata taarifa yenye uhakika na kumweleza

mtoto wake hali halisi ilivyokuwa bila kumficha chochote. Aidha, alielewa fika hofu na huzuni aliyokuwa nayo mtoto wake. Hivyo basi, maneno yake yalikuwa kama hakikisho kuwa alifahamu namna ambavyo mwanawe alivyoathiriwa na kifo cha Mzee Boi. Kadhalika, taharuki na huzuni iliyofuatia mauaji ya mwanasiasa maarufu, Tom Mboya nchini Kenya inathibitisha jukumu alilokuwa nalo mama katika kurejesha hali ya utulivu. Mwandishi anaeleza hali hii ifuatavyo:

Nilivitazama viroja na vitimbi vya wajomba zangu na kusikiliza mwangwi wa vilio vijijini kwa wahka na mishemishe. Ila nilishangazwa na utulivu wa mama. Yamkini hakutaka kunitia hofu na alitamani kutuliza bahari kwa kuwa mtulivu mwenyewe, atulie ndipo aiambie bahari, “Bahari, tulia nina mwana chomboni” (uk. 56).

Tabia ya mama ya kuwa mtulivu hata wakati ambapo watu wengine walikuwa katika hali ya wasiwasi ilikuwa kielelezo cha jinsi ambavyo mzazi anavyopaswa kuwahakikishia watoto wake kuwa watakuwa salama na kuwaondolea hofu. Kwa kawaida, watoto huwakimbilia mama zao wanapoingwa na hofu na wasiwasi na inabainika kuwa mwandishi alijifunza tabia ya kuwa na utulivu na kuwaondolea wanawe hofu kwa kuwaeleza ukweli na kuwatuliza.

Jambo lingine ambalo mwandishi alifunzwa na mama yake ni kutumia tasfida, lugha yenye heshima na adabu. Kwa mfano, kutokana na mawaidha ya mama yake, alitambua kuwa watu wenye ulemavu wa akili ni wagonjwa na hawapaswi kurejelewa kama wendawazimu. Anaeleza:

Mama ndiye aliyenishtua nilipokuwa natembea naye mjini Kitale siku moja aliposema, *Hebu tazama maskini mgonjwa yule*. Nilipogeuka kutazama nikamwona mwanamume mmoja chizi aliyekuwa anaenda akijisemea mwenyewe kwa mwenyewe na kuokota karatasi njiani. Nilishangaa. Sikushangazwa na yule mchakaramu. Nilishangazwa sana na msamiati wa mama, uteuzi wake wa maneno. Yaani mwendawazimu si mwendawazimu, ni mgonjwa? Nikatambua kuwa moja kwa moja kwamba alichotaka mama ni kunifunza kwamba tabia bulibuli inamlazimu mtu kutumia tasfida katika kuelezea mambo ili kupunguza makali (uk. 58).

Mwandishi alipopashwa tohara wazazi wake walimsisitizia kuwa ingawa amevuka daraja na kuwa mwanamume, alihitaji kukumbuka kuwa ubabedume haukutathminiwa kwa vitendo vya ufasiki na kujaribu kubainisha kama mtu katahiriwa. Bali walimweleza kuwa mwanamume kamili ni yule mwenye elimu na utu. Anaeleza haya:

Nikaupata mtanabahisho wa hakika kwamba hakuna usongo mbaya – usongo unaozidi kwa masafa milioni moja kukosa kwenda jandoni au unyagoni - kama usongo wa kukosa elimu. Ndivyo walivyosisitiza wazee wangu. Lakini *si elimu, tu, bali elimu na utu*, utu ulioniondoka mimi mara nyingi na kuhamia wanyama mwitu kwenye gongo la msitu

ulofunika Vilima vya Cherangani. Naam, nikajiambia mwenyewe kwa mwenyewe papo kwa papo; Maskini bado hujawa mwanamume; labda gumegume. Mwanamume hujawa bado (uk. 131).

Katika dondoo hili inabainika kuwa mwandishi alijisaili mwenyewe na kuona kuwa hajawa mwanamume kamili kutokana na tabia yake mbaya inadhihirisha wazi kuwa kila alipopoteza njia maishani alikumbuka mawaidha ya wazazi wake, hasa ya mama yake na kujirekebisha, ishara kuwa mawaidha haya yalikuwa mwongozo wa kila siku katika maisha yake.

Kuhusu mahusiano ya kimapenzi na wasichana, mama yake alimpa mawaidha kuwa alihitaji kujidhibiti mwenyewe. Mwandishi anaeleza kuwa alipopata ujuzi wa kuandika barua alikuwa na msukumo wa kumwandikia msichana mmoja suriama barua. Alimtamani sana msichana huyo na alikuwa na fikra za kumwandikia barua ili amweleze fikra zake lakini alikumbuka mawaidha hayo kama anavyoeleza: “Lakini nasikia sauti ya mama ikisema, ‘Jidhibiti mwanangu usidhibitiwe.’ Laiti nisingekuwa na uwezo wa kusikia sauti hii ya mama. Najirudi mwenyewe, makosa yangu mengi, sitaki kuongeza mengine zaidi” (uk. 137).

Kwa kuzingatia dondoo hili mwandishi anadhihirisha kuwa aliyathamini mawaidha aliyopewa na mamake na kwamba kama hangeyazingatia angejiingiza kwenye mata-tizo. Iwapo alipoteza mwelekeo maishani kama asemavyo, wa kulaumiwa alikuwa yeye mwenyewe.

5.0 Hitimisho

Makala haya yamejadili motifu ya mawaidha katika tawasifu ya *Nasikia Sauti ya Mama*. Imebainika kuwa mwandishi alipata mafunzo mengi kutoka kwa mama yake. Mafunzo haya yanadhihirika kutokana na motifu ya mawaidha inayojitokeza kote katika tawasifu hii. Mama yake ndiye alikuwa mwalimu wa awali hata kabla ya mwandishi kujiunga na shule rasmi. Kama anavyokiri mwandishi, mawaidha aliyopata yalimsaidia katika kukabiliana na changamoto mbalimbali za maisha. Aidha, yalimwezesha kupiga hatua kubwa masomoni, kazini na maishani kwa ujumla. Kupitia makala haya, inabainika kuwa mama ana nafasi kubwa na muhimu katika malezi ya mtoto: kwamba yeye ni nguzo muhimu katika maisha ya mtoto. Isitoshe, mwongozo na ushauri wa mama ni msingi bora katika kumwelekeza mtoto maishani.

Marejeleo

Fleming, G. (2019) “Symbols and Motifs in Literature”. Inapatikana katika <https://www.thoughtco.com/symbols-and-motifs-in-literature-1857637>.

Ilisomwa tarehe 28 Septemba 2020.

Madumulla, J.S. (2009) *Riwaya ya Kiswahili*. Nairobi: Phoenix Publishers Limited.

Mlaga, K.M. (2017) *Misingi ya Ufundishaji na Ujifunzaji wa Fasihi Karne ya 21*. Dar es Salaam: Heko Publishers Limited.

- Morgan, J.M. (2015) "How do Motifs Endure and Perform? Motifs Theory for the Study of Biblical Narratives". *Revue Biblique*, Juz. 122 (2): 194- 216.
- Nyariki, E. (2018) "Nasikia Sauti ya Mama: Tawasifu yenye Mshabaha wa Maisha ya Ken Walibora". Inapatikana katika <https://taifaleo.nation.co.ke/?p=8254>. Ilisomwa tarehe 27 Septemba 2020.
- Rao, A. (2015) "The Difference Between Motif and Theme". Inapatikana katika <http://www.differencebetween.net>. Ilisomwa tarehe 1 Desemba 2022.
- wa Thiong'o, N. (1981) *Detained: A Prisoner's Diary*. Nairobi: Heinemann Kenya Limited
- wa Thiong'o, N. (2010) *Dreams in a Time of War*. New York: Vintage Books.
- wa Thiong'o, N. (2012) *In the House of the Interpreter*. New York: Pantheon Books.
- Robert, S. (1966) *Maisha Yangu na Baada ya Miaka Hamsini*. Nairobi: Thomas Nelson & Sons Limited.
- Shafi, A.S. (2013) *Mbali na Nyumbani*. Nairobi: Longhorn Publishers Limited.
- Soyinka, W. (1972) *The Man Died: Prison Notes of Wole Soyinka*. New York: Hamper & Row.
- Soyinka, W. (1981) *Ake: Years of Childhood*. New York: Random House Publishers.
- Soyinka, W. (2006) *You Must Set Forth at Dawn: A Memoir*. New York: Random House.
- Swaleh, A. (2011) A Critique of the Mapping and Construction of Gender Identity and Authority in selected Kiswahili Novels, Tasnifu ya Uzamivu (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Nairobi, Nairobi.
- Walibora, K. (1996) *Siku Njema*. Nairobi: Longhorn Publishers.
- Walibora, K. (2001) *Ndoto ya Amerika*. Nairobi: Sasa Sema Publications.
- Walibora, K. (2006) *Kufa Kuzikana*. Nairobi: Longhorn Publishers.
- Walibora, K. (2012) *Ndoto ya Almasi*. Nairobi: Moran Publishers.
- Walibora, K. (2014) *Nasikia Sauti ya Mama*. Nairobi: Longhorn Publishers Limited.